

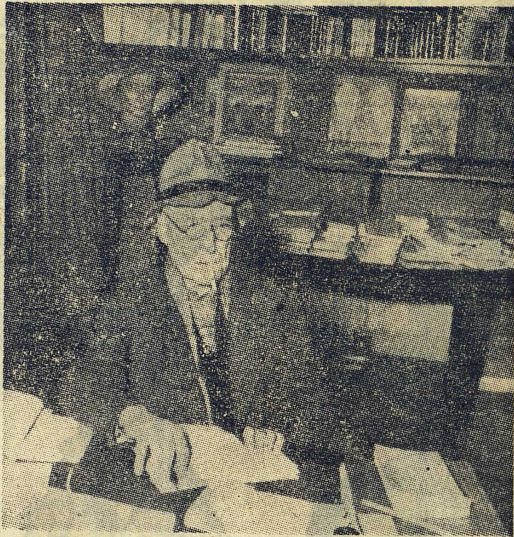
Debatten kring Gide fortsätter

EFTER André Gides död den 22 februari förra året har åtminstone två utmärkta Gidebiografier utkommit. Fransk-amerikanen Albert J. Guerard — son till den man som blivit berömd genom att angripa Napoleon I och skriva förstående och nästan lovprisande om Napoleon III — har givit en i första rummet idéhistorisk och analytisk framställning av Gides författarskap (*André Gide*, Harvard University Press). Léon Pierre-Quint, som redan för tjuu år sedan utgav ett lysande arbete om Gide, har kompletterat och utvidgat denna bok i så hög grad att man kan tala om ett nytt verk (*André Gide*, Stock). Här skall dessa båda skrifter inte diskuteras, utan blott rekommenderas. Man möter överlägsna intelligenser i arbete med ett rikt och komplicerat material, och särskilt Pierre-Quint, författare även till briljanta arbeten om Proust, hör till den subtila analysens mästare.

Men dessa böcker har knappast publicerats förrän nya memoarer kring Gide, och rent av nya skrifter av Gide, gör dem i viss mån föråldrade. Guerard har skrivit innan "Nunc manet in te" kom ut; Pierre-Quint innan "Ainsi soit-il" publicerades — för att blott nämna ett par exempel. En del av de senaste böckerna av och om Gide har tidigare refererats i Dagens Nyheter. För dagen skall jag ta upp de tre färskaste skrifterna: Gides egen *Ainsi soit-il* (Gallimard, 390 franc); Pierre Herbart, *A la recherche d'André Gide* (Gallimard, 210 franc); François Derais och Henri Rambaud, *L'Envers du journal de Gide* (Le nouveau portique, 480 franc). Frågan är i vad mån dessa böcker på väsentliga punkter ger nya upplysningar rörande Gides liv och författarskap.

*

Gides dagbok från vistelsen i Tunis 1942—1943 blir delvis trött-sam genom det ständiga tjetat om femtonåringen Victor, son i den familj där Gide var inackorderad. Victor är ovänlig, ouppfostrad, ibland oförskämd; framför allt vägrar han att prata och till och med att besvara frågor. Irritationen över Victor är så stark att den väl kan sägas dominera många sidor i dagboken. Redan då denna del av Gides Journal publicerades verkade saken något förbryllande — inte minst med tanke på att Gide samtidigt skildrade

Gide i sitt arbetsrum. Gide bar gärna hatt eller basker även inombus.

sina sexuella upplevelser med en arabpojke i Victors ålder och särskilt dennes förtjusning över sjutitreåringens karesser.

Nu är den pojke Gide kallade Victor fullvuxen och juris doktor; under namnet François Derais har han svarat Gide. Åtminstone i vissa huvudpunkter måste svaret antas vara sakligt korrekt, ty Gide fick före sin död ta del därav och bestred inte de väsentliga fakta. Det centrala i svaret är att Gide vid flera tillfällen handgripligt sökte förföra Victor och helt ändrade sitt uppträdande mot honom sedan dessa försök avvisats. Till dessa påståenden anknyter en framställning av Gides vanor och karaktär som trots sin giftighet verkar riktig i många sakliga detaljer. Gides snålhet, antydd även på andra håll, belyses genom skilda episoder; i Gides bordsvanor säges ha ingått försök att krossa de talrika flugornas fötter (inte flugorna själva) med bordskniven. Tror man på åldringens skildring av ynglingen och på dennes bild av sin bordskamrat, blir slutsatsen att ett så olustigt par sällan utmanat smak och moral.

Det huvudsakliga draget i Gides ryktbara uppriktighet är lyssnandet till alla inre röster, viljan att följa alla lockelser, den totala och universella andliga och kroppsliga "beredskapen". Men ingen lär förneka att kravet, och

framför allt Gides krav, på uppriktighet har andra och mindre esoteriska ingredienser: det gäller att vara ärlig i en enklare mening, att vara sanningsenlig så långt man kan det. Inte minst påminns man om detta vid läsningen av Gides senaste bok (trots att den är postum vorö det förväget att kalla den den sista); i "Amen" (*Ainsi soit-il*) går betonandet av den egna redligheten inte sällan över det öppna skrytets gränser. Gides falska redogörelse för episoden med Victor måste därför verka oroande. Det är inte gärna möjligt att anta att Gide glömt sina förförelseförsök mot Victor samtidigt som han kommer ihåg massan av små friktioner i umgänget; tanken att saken på grund av sin obehaglighet förvisats till det undermedvetna är dels väl extravagant, dels utan värde i detta sammanhang — ty om Gide var mäktig sådana operationer

faller, låt vara under elegantare former, hela föreställningen om att hans dagbok är i trivialt normal mening någorlunda pålitlig.

Problemet upptas av Henri Rambaud, en katolsk forskare som skrivit ett slags väldigt företal till Derais replik. Det är en utmärkt undersökning, sträng men inte illvillig. Resultatet blir, allmänt uttryckt, att Gides självkänedom var relativt begränsad och att han ofta dolde eller undvek otrevliga fakta. Hans hat mot skenheligheten och lögnen måste ses i belysning av att han — trots allt — var tvungen till mera skenhelighet och flera lögner än andra människor; han drevs därtill av sin homosexualitet. Själva den nästan patologiska inriktningen på sannfärdigheten var följden av att Gide i stort sett inte kunde praktisera den; det är den liderlige som överallt ser orenhet och sensualism och som med en säregen passion vrålar om kyskheten. Härpå kan inte med fog svaras att Gide dock avgav de modigaste och mest extrema bekännelser, framför allt just om sitt sexuella liv. Ty — enligt en tankegång som Rambaud snuddar vid — denna uppriktighet i stor stil kunde verka som en avlat för mindre synder; Gide hade blivit hjälte på sanningssägandets slagfält och kunde efter dessa bragder unna sig åtskilligt. Men framför allt: man måste helt skilja på den stora engångsärligheten och de små nödtvungna eller svärundvikliga lögnerna. I någon mån kom Gide därför att likna den välkända typ som förklarar sig vara "en fattig syndig människa", men i det dagliga livet inte tvivlar på sin förträfflighet, som är ödmjuk i stort, men egenrättfärdig i detalj.

Nära denna fråga står en annan. Gides homosexuella bekännelser omfattar tre varianter: den programmatiska förkunnelsen, framför allt i "Corydon", de överallt spridda antydningarna och allusionerna samt några få direkta meddelanden, i vilka det gällt glada, tacksamma, nästan djuriskt omedvetna arab- och negerpojkar (Nordafrika är som bekant de franska pederasternas eldorado). Dessa bekännelser har därför tätt

sig antingen teoretiskt-ideologiska eller romantiskt-oskuldfulla; på den sista punkten förs tanken till Pierre Loti, vars hänsynslösa kvinnojäkt förgylldes av det exotiska i miljöerna. Men hos Derais, och i förbigående i en del andra memoarer, framträder den homosexuelle utan detta skimmer av principer och afrikanska nattstämningar — han kastar sig över alla småpojkar inom räckhåll, brutal och okänslig för konsekvenserna. Inför denna bild måste den moraliska indignationen väckas på ett helt annat sätt; var och en som inte med suverän godtycklighet placerar allt sexuellt utanför moralen reagerar inför detta utnyttjande av barn och beroende. Och bilden av Gide förändras även på ett annat sätt; man frågar sig vilka verkningar på hans karaktär och utveckling i övrigt en dylik allt mera systematiskt praktiserad hårdhet och brottslighet har haft. På denna punkt har Gide just genom sin illusoriska öppenhet lett alla vilse — den utövande pederasten har dolts av författaren och bekännaren.

I "Amen" skriver Gide några sidor om sin medkänsla som just i detta sammanhang är av intresse. Han känner starkt, skriver han, inför ett verkligt lidande, såsom då en människa dör av hunger och ser sina barn dö omkring sig. På den punkten är han knappast originell; snarast tyder det extrema exemplet på att hans förmåga av medkänsla är svag. Och den tanken bestyrkes då Gide uttalar sin likgiltighet för alla "påstådda hjärtesorger och känslolösheter". Här framskyntar det slags hårdhet som måste ha varit förutsättningen för — eller blivit följden av — Gides sexuella verksamhet.

*

"Amen" består av spridda anteckningar, avslutade blott några dagar före Gides bortgång. Som alltid fångas man av stilens egenartade tydlighet och reflexionernas finesse. Men självtrivseln bakom all problematik framträder här klarare än någonsin förr. Gide tillbakavisar anklagelser för koketteri och posering och ger en nästan okomplicerat vacker bild av sig själv. Till de påståenden som med tanke på Derais skrift ter sig underliga hör att Gide vid alla försök till närmanden skulle ha väglets av en instinkt så säker att något misslyckande inte förekommit i hans liv. Allt detta passar väl in i det schema som Gides vän sedan många år Pierre Herbart begagnar för att fånga mästartens per-

sonlighet. Nyckeln till Gides karaktär säges vara hans fruktan för att bedraga och bli bedragen. Från denna synpunkt belyses även Gides erotik, hans ovilja mot förbindelser som kunde ge engagemang och ansvar och därmed också besvikelser. Men just denna fruktan hos Gide ledde till självbedrägeri; då han dödligt sårade sin hustru och hon brände upp hans brev sökte han i "Nunc manet in te" genom allehanda finter för sig själv och andra dölja vad som verkligen skett. Den vilja att behaga som ingick i den oroliga attityden gjorde i själva verket Gide bedräglig i mänskliga relationer över huvud. Gide

beskrivs som av naturen totalt omoralisk — "han förstod inte vad det var frågan om" —, såsom exceptionellt okänslig och egoistisk med inslag av elakhet; hans storhet bestod i förmågan att göra denna mänskliga sterilitet till bas för en väldig intellektuell prestation. Även om denna skildring av Gide verkar schematisk och ibland också inkonsekvent eller oklar, hör den till det mest fånglande i Gidelitteraturen; liksom i andra arbeten av Gides vännar frapperas man av att tillgivenhet och illvilja växlar i bilden av den döde — Gides lektioner i uppriktighet var inte förgäves.

HERBERT TINGSTEN